

Voor zij die meehielpen aan dit boek,
maar het resultaat nooit hebben mogen aanschouwen.

René - *Manolito* - Depreitere
Oswald - *Peter Cor* - Werkers
Wim - *Meester Brando* - Vonck
Raf Stuyck

Christ en Robe Van Herwegen

CHAPEAU

De geheime goochelgeschiedenis
van België

Manteau

Met steun van de
Vlaamse overheid

Circus
centrum

© 2014 WPG Uitgevers België nv/Manteau
Mechelsesteenweg 203, 2018 ANTWERPEN
en Christ en Kobe Van Herwegen

www.wpg.be
info@wpg.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
Singel 262
1016 AC Amsterdam
Postbus 3879
1001 AR Amsterdam

ISBN 978 90 02 25482 6 - D/2014/0034/207 - NUR 676

Lay-out cover en binnenwerk: Aldus
Coverbeeld: affiche Niuq-sar. Bron: Huis van Alijn

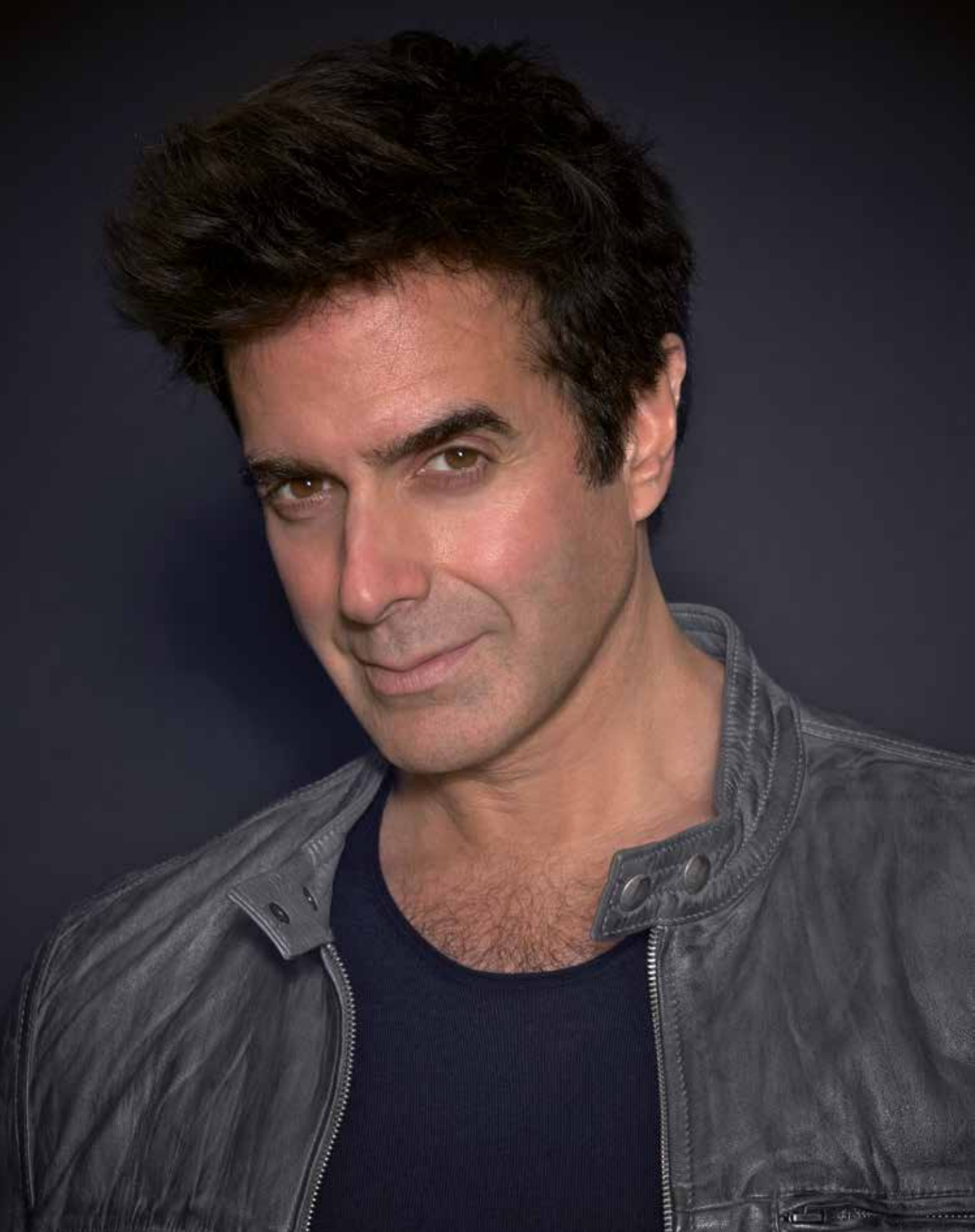
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ondanks alle zorg die aan de samenstelling van de uitgave werd besteed, kan de redactie of de auteur noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze publicatie zou kunnen voorkomen.

De uitgever en de auteurs hebben getracht de auteursrechten van alle opgenomen beelden te achterhalen. Eventuele rechthebbenden wordt verzocht zich in verbinding te stellen met de uitgeverij.

INHOUD

INLEIDING door David Copperfield.....	6
VOORWOORD door André De Poorter	8
PROLOOG door Christ en Kobe Van Herwegen	10
 VAN ORAKEL TOT SPEKTAKEL	13
 DE GOUDEN JAREN.....	29
 SERVAIS LE ROY	45
 DE RONDREIZENDE MAGISCHE THEATERS	53
 ONDER DE CHAPITEAU	67
 DE AUTO VOL KOFFERS.....	77
 MEESTER BRANDO.....	91
 CLUBS EN CERCLES.....	99
 DE PRIJSBEESTEN.....	113
 EXTRANO.....	125
 MENTALISME: ILLUSIE OF BEDROG?	133
 JOSMAH.....	145
 FEEËN EN TOVERHEKSEN	155
 DE LAATSTE GROTEN.....	169
EPILOOG	184
DANKWOORD.....	188
BRONNEN	190
INDEX GOOCHELAARS	195

INLEIDING

DAVID COPPERFIELD

As a professional illusionist I love to entertain and amaze my audience and I am very blessed to travel the world performing my illusions. I founded the International Museum and Library of the Conjuring Arts, which houses the world's largest collection of historically significant magic memorabilia, books and artifacts. Begun 1991, the museum comprises of approximately 80.000 items of magic memorabilia, including Houdini's Water Torture Cell and his Methamorphosis Trunk, Orson Welles' Buzz Saw illusion and the life's work of Robert-Houdin.

Our museum also contains several pieces from well-known Belgian magicians from the past like Servais Le Roy, original posters from Josmah and the Duck Pan that Bosco used, as well as many other items.

As you are about to find out, Belgium has a rich history of magicians and I'm sure you will be fascinated by this book about these wonderful magicians from past and present times.

Enjoy!

Sincerely,

David Copperfield

VOORWOORD

ANDRÉ DE POORTER

MICROBE

Toen ik op zevenjarige leeftijd met mijn vader mee mocht naar een voorstelling van het gezellige Circus Minnaert, zag ik voor het eerst een echte tovenaars aan het werk: 'schamateur' Stanny. Voorwerpen doen verdwijnen en weer doen verschijnen, daar stond mijn verstand bij stil. Zowat een jaar later viel er in mijn dorp weer iets te beleven door het bezoek van een telepaat. Onder ruime belangstelling liet deze artiest zich blinddoeken. Hij nam plaats in een zwarte auto en reed door enkele straten van het dorp, rekening houdend met het verkeer en de verkeersregels. Dezelfde avond trad deze helderziende op voor een bomvolle feestzaal en demonstreerde hij zijn kunnen als illusionist en hypnotiseur. Ik was gefascineerd, maar als jonge knaap maakte dit optreden me blij en angstig tegelijk. Ik had even voordien horen vertellen dat bij een optreden ooit iemand niet meer wakker werd uit zijn slaaptoestand ...

Later woonde ik regelmatig variétéprogramma's, goochelshows en circusvertoningen bij en raakte meer en meer geboeid door die magische wereld van het entertainment. Zo ben ik mij met de jaren gaan toeleggen op de geschiedenis van de Belgische circussen en circusartiesten, alleen al om ervoor te zorgen dat die vele verdienstelijke namen niet verloren zouden gaan. Iedereen heeft wel een of andere boeiende herinnering aan het ontspanningsleven, maar al te vaak gaan die herinneringen verloren. Gelukkig wint er goed aan belang. Dat bewijst dit unieke boek van Christ en Kobe over de historie van de goochelkunst in ons land. Zij hebben zich enkele jaren geleden in het onderwerp vastgebeten en hebben het sindsdien niet meer losgelaten.

Toen ik in januari 2010 in Drongen voor een goochelclub een lezing hield met als thema 'Goochelaars op de kermis en in het circus', waren vader en zoon Van Herwegen aanwezig. Voordien had ik ze al een paar keer ontmoet en vastgesteld hoe intens zij met het onderwerp bezig waren. De latere bezoeken en e-mails bevestigden mijn gevoel dat ze met grondigheid en oog voor detail dat goochelverleden naplozen, nooit nalatend de verworven gegevens op juistheid te controleren. Elk uurtje vrije tijd werd eraan gespendeerd. Ik kan het me zo inbeelden: archieven bezoeken, mensen uit het vak interviewen, boeken en vak-tijdschriften nalezen, foto's verzamelen. Herlezen, verbeteren, men gaat ermee slapen en men staat ermee op. Maar met dit boek stopt het niet, want ik weet met zekerheid dat ze de microbe te pakken hebben. De drang om nog meer te weten te komen over het goochelverleden zal blijven. Die raken ze nooit meer kwijt.

Het doet me enorm plezier dat ook dit stuk erfgoed wordt bewaard en ik heb heel veel bewondering voor de grenzeloze begeestering en professionele aanpak van Christ en Kobe. Dat kon alleen resulteren in een ongelooflijk verhaal, waarin beiden figuurlijk, maar ook letterlijk met woorden hebben gegoocheld.

Proficiat!

André De Poorter

PROLOOG

CHRIST EN KOBE VAN HERWEGEN

‘En als we hier nu eens een boek over schrijven.’ Een naïeve droom, geboren dankzij een gelukkig toeval tien jaar geleden. Op die vrijdagavond, in de Antwerpse goochelclub, kregen we van mijnheer Werkers een oude affiche getiteld ‘Les Vanda Illusionnistes’. Zó prachtig! We konden amper geloven dat we een Belgische litho in onze handen hadden. Hier moesten we meer over weten, het begin van onze queeste.

Het plan om een boek over de Belgische goochelgeschiedenis te schrijven, ontsproot tijdens een autorit voor een van de vele interviews met oude goochelaars. Die uren in de wagen becommentarieerden we onze nieuwe vondsten en discussieerden we over feiten en visies. We werden steeds kritischer en strenger voor elkaar en waren niet tevreden met het eerste het beste resultaat. Feiten werden gecheckt en gedubbelcheckt, hoofdstukken geschreven en herschreven. Maar over één ding waren we het meteen eens: het moest een boek worden voor iedereen. Geen droge opsomming van feiten en data, maar een makkelijk leesbare tekst vol beelden en anekdotes die de vergeten namen weer tot leven zouden wekken en hun de verdiende aandacht zou schenken. Een boek om zo nu en dan wat in te bladeren en te genieten... of om in één ruk vol verwondering uit te lezen.

Daarom is het boek ook niet compleet. Uit de meer dan 1200 oude goochelaars die onze database ondertussen rijk is, selecteerden we er zowat 250. Zo konden we het best ons verhaal vertellen. Een verhaal over de evolutie van de goochelarij, de verschillende goochel-

disciplines en de grootste goochelaars die we ooit hebben gehad.

Ons gegevensbestand, hoe uitgebreid ook, blijft onvolledig. Met dit boek willen we dan ook mensen aansporen om historische documenten die nog in de een of andere verdufte doos op zolder of in de kelder staan, niet verloren te laten gaan. Alle bijkomende informatie én documentatie blijft welkom.

Wij zijn geen schrijvers. En een boek als dit schrijven is allesbehalve een makkelijke klus. Maar het is een voorrecht en een genot om dit als vader en zoon te kunnen doen. Zo werd het schrijven van dit verhaal ook een verhaal op zich.

De ene verloor zijn vader en zijn schoonmoeder, de andere zijn grootvader en zijn oma. De ene werd opa, de andere nonkel. De ene kocht een huis, de andere hielp verbouwen. De ene ging met pensioen... de andere niet.

Alle twee zijn we gebeten door dezelfde passie die we delen met de vele artiesten die in dit boek aan bod komen. Dit boek van vader en zoon, of assistent en goochelaar, is er een waarvan we hopen dat het lezen even aangenaam is als het maken ervan was.

Of zoals de boniseur u eind 19de eeuw op zijn parade zou toeroepen: 'Treed binnen in onze wereld vol wonderen en illusie, waar u versteld zult staan van de geheimen die u zult aanschouwen!'

Christ en Kobe Van Herwegen
www.goochelgeschiedenis.be

Juni 2014

‘Aan hem die dit boek steelt van de eigenaar of leent en het hem niet teruggeeft: moge het in zijn handen een slang worden en hem bijten. Moge boekwormen die nooit sterven aan zijn ingewanden knagen en wanneer hij zijn einde tegemoet gaat, moge hij onrustig sterven en verteerd worden voor hij verder aan de aarde toevertrouwd wordt!’

Extrano, ‘de 7 geheimen van het geluk’

VAN ORAKEL TOT SPEKTAKEL

Goochelaars, tovenaars, waarzeggers en bedriegers.
Illusie en magie zijn van alle tijden, maar het was
niet altijd louter entertainment.

Egyptenaren en Grieken zagen magie als een goddelijk medium en als een kracht, terwijl het tijdens de middeleeuwen een negatieve bijklank kreeg door de heksenjacht. Het was pas tegen het einde van de 18de eeuw dat een Luikenaar voor het eerst een volwaardig goochelspektakel opvoerde.

VAN ORAKEL TOT SPEKTAKEL

Parijs, 3 januari 1798. In het verlaten kapucijnenklooster bij de Place Vendôme komen enkele nieuwsgierige kijklustigen samen. Elk van hen kreeg een uitnodiging voor een spektakel waarvan de beschrijving aan het onmogelijke grenst. Niet wetende wat hen te wachten staat, stappen de toeschouwers langzaam het vervallen klooster binnen. Plots horen ze, in een van de catacomben die vol mist hangt en slechts met enkele kaarsen is verlicht, een stem, terwijl akelige beelden en geesten in de lucht verschijnen. Een enkeling loopt bang naar buiten, de rest van het publiek houdt stokstijf de adem in. Robertson is in zijn opzet geslaagd.

‘SPOKEN, DUISTERE SCHIMMEN VAN OVERLEDENEN EN VERMISTEN VERSCHIJNEN UIT HET NIETS.’

ROBERTSON

Hoewel hij doorbreekt in Parijs, is Étienne-Gaspard Robert – alias Robertson – een rasechte Luikenaar, die op jonge leeftijd naar Leuven trekt om er fysica en optica te studeren. Het is pas later, wanneer hij zich in Parijs in de schilderkunst wil verdiepen, dat hij met de ‘Laterna Magica’ of de toverlantaarn in contact komt. Robertson is er danig door gefascineerd, zo erg dat hij er meteen zelf een maakt en er enkele verbeteringen aan toevoegt. Dankzij de kennis die hij aan de universiteit in Leuven opdeed, slaagt Robertson erin om niet alleen de grootte van de projectie te verbeteren, maar ook het aantal projecties te verveelvoudigen. Voor zijn projectieplaten doet hij een beroep op zijn connecties in de schilderswereld. De fantasmagorie is geboren.

‘Ik ben pas tevreden als mijn toeschouwers, bleek rillend, hun armen afwerend uitsteken of hun handen voor de ogen slaan, uit angst voor de spoken en duivels die hen bespringen; als ook de stoerste onder hen de benen neemt en pardoos in de armen van een geraamte loopt.’

Robertson

Gravure fantasmagorie van Robertson

Robertson laat bewegende beelden van spoken en schimmen verschijnen en gaat ook nog een stap verder. Op een oude, donkere en vervallen locatie combineert hij zijn projecties met mist, lichteffecten en akelige achtergrondgeluiden. Het publiek is doodsbang. De fantasmagorie is een echte griezelshow en men ontraadt zwangere vrouwen te komen kijken om een miskraam te voorkomen.

'Een jonge man vroeg of hij de vrouw die hij innig had liefgehad terug kon zien en toonde een medaillon met een portretje aan de fantasmagorist. Die wierp wat veren van een mus in een kolenvuurtje, een paar korrels fosfor en een dozijn vlinders. Na enige tijd werd een vrouw zichtbaar met een onbedekte borst en loshangend haar, die haar vriend aanstaarde met een droevige en zwaarmoedige glimlach.'

Naamloze beschrijving voorstelling Robertson

In geen tijd worden Robertson en zijn fantasmagorie zo populair dat hij zijn show in binnen- en buitenland opvoert. Het succes steekt anderen de ogen uit en het duurt niet

lang voordat zijn uitvinding gekopieerd wordt. Twintig jaar na Robertsons eerste vertoning verschijnt Olivier Fils met een kopie op de Brusselse voor. Het slaat zo aan dat het foortheater 'Spectacle de physique et de mécanique' van Jean Baptiste Van Hoestenberghе vroegtijdig de voor moet verlaten wegens 'te ouderwets en niet meer relevant'. Noodgedwongen schaft Jean Baptiste zich even later zelf een fantasmagorie aan.

De fantasmagorie is een van de eerste vertoningen met een louter amusementsgehalte; de eerste vorm van magie als entertainment is geboren. Parijs is Robertson zo erkentelijk dat hij bij zijn dood in 1837 een praalgraf krijgt op het beroemde kerkhof Père-Lachaise.

Magie had een lange weg afgelegd om te raken waar het stond.

Affiche fantasmagorie van Robertson

VAN WITTE MAGIE NAAR ZWARTE MAGIE

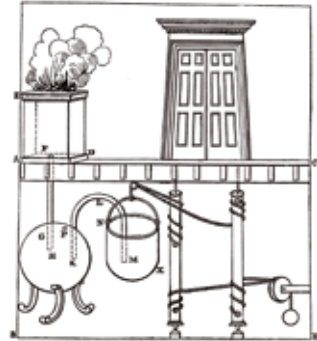
Zolang de mens bestaat, is er de drang om betoverd te worden. In de prehistorie zijn er op oude grottekeningen al sporen terug te vinden van magische (jacht)rituelen. Later, bij de oude Egyptenaren, tonen papyrusrollen hoe tempelpoorten zich op wonderbaarlijke wijze openen. Dat gebeurt met behulp van een geheime kamer en wat kokend water, touw en enkele spoelen. Bij de Grieken is het een ander verhaal. Daar is het de priesteres Pythia, die als het orakel van Delphi onsamenhangende klanken produceert waaruit de hogepriesters goddelijke boodschappen ontwarren.

Het publiek gelooft dat wat het ziet echt is en magie wordt als waarheid verkocht. Het is pas later dat de voorloper van de moderne goochelaar op het Griekse toneel verschijnt en magie als entertainment brengt. Hij wordt een *psophopaiques* genoemd die vooral gochelt met alledaagse objecten.

'In een van de drie kommetjes die op een driepotig tafeltje staan, legt een man enkele kiezelsteentjes uit de rivier. Hij zet een beker op elk van de schaaltes en als hij die er weer af neemt, liggen de steentjes plots in een ander kommetje. Hij plaatst de bekers terug, neemt ze weer weg... en nu zitten de ronde steentjes in zijn mond! Hij slikt ze in en haalt ze daarna uit een oor, een neus of achter de nek van de stomverbaasde toeschouwers tevoorschijn!'

Alciphron

Tempelpoort

Wanneer de Romeinen Griekenland annexeren, merken ze al snel deze nieuwe publieksliefelingen op. Ze noemen hen *joculators*, een synoniem voor mensen die grappige en vreemde dingen doen. Het woord 'goochelaar' is geboren.

Het duurt tot 1340 voordat we in onze contreien een eerste goochelaar vinden, de Bruggeling Tierin. Hij is in die periode zeker niet de enige goochelaar. Heel wat anonieme artiesten trekken in die tijd als wonderdokter, toekomstvoorspeller, jongleur, nar, troubadour of goochelaar van dorp naar dorp, van stad naar stad.

*'Du cons wel gokelen onder den hoet,
Sprac de groote Colosus.
Du does den capoen vliengen dus,
Van der tafele, daer hi op stoent:
Du cons toueren dats mi cont.'*

Flandrijs

De goochelaars worden niet enkel beschreven in teksten of proza; tijdens de middeleeuwen ziet ook Hieronymus Bosch een geschikt onderwerp in hen. Zo schildert hij het verbaasde publiek dat naar de trucs van een reizende goochelaar zit te kijken, maar ook de zakkenroller die wellicht mee in het complot van de magiër zit.

Pieter Bruegel maakt in diezelfde periode etsen over een alchemist die op zoek is naar

goud en over Sint Jacob die de heksen en tovenarij bestrijdt. Het is de voorbode van de grote heksenjacht waarbij duizenden onschuldige vrouwen op de brandstapel of aan de galg het leven laten op grond van vermoedens en foute beschuldigingen. Ook op goochelaars wordt door de inquisitie duchtig jacht gemaakt.

Hiëronymus Bosch - De goochelaar

'Ook goochelaars zijn slachtoffers van de fanatieke waanzin der inquisiteurs. Van enkelen onder hen is bekend dat ze in kelders opgesloten werden en anderen werden gefolterd. Zo vermeldt de Duitser Werner Waldmann in zijn 'Zauberkunst' het geval van een goochelaar genaamd Reatius die het aan de stok kreeg met de inquisiteurs. Eerst weigerde hij de geheimen van zijn trucs prijs te geven. Maar toen hij op de folterbank gelegd werd, veranderde hij van gedachten. Pas nadat hij de kneepjes van zijn goochelnummers verklapt had, werd hij vrijgelaten.'

Raf Stuyck

In 1551 deelt de in Antwerpen geboren Spaanse jezuïet Martin Debrío de magische wereld op in drie verschillende groepen: de natuurlijke, de duivelse en de kunstmatige magie.

Een goede eeuw later, in 1679, verschijnt in onze contreien een van de eerste Nederlandstalige goochelboeken: *Het natuurlyck tooverboek of 't nieuw speel-toneel der konsten*, geschreven door Simon Witgeest. Hoogstwaarschijnlijk is deze naam een pseudoniem om duidelijk te maken dat het boek niet over zwarte, duivelse magie gaat. De uitgave is een succes, want in 1798 zijn er reeds 22 verschillende Nederlandstalige edities van gedrukt in Amsterdam, Gent en Antwerpen. Op dat moment maakt ook Robertson grote furore met zijn fantasmagorie. Zijn glorieperiode situeert zich net voor de oprichting van België in 1830.

Vanaf dan vangt de ‘Belgische’ goochelgeschiedenis pas écht aan. Verschillende grote en kleinere goochelaars proberen in die periode met simpele trucs hun geld te verdienen. Tussen hen bevindt zich een jongeman die amper vijf jaar oud is wanneer ons land op de kaart wordt gezet. Tot op de dag van vandaag gaat zijn naam nog over de tongen.

’T IS WEER LAGUERRE!

Nog altijd leeft de jongeman voort in de Antwerpse uitdrukking ‘t Is weer Laguerre’, gebruikt om aan te geven dat er iets stuift in het huishouden. Maar dat Laguerre ook een goochelaar was, is door weinigen geweten.

In 1840 is de jonge Laguerre elke ochtend op het terrein van de kermis op het Burchtkerkhof terug te vinden. Dwalend tussen de magische theaters hoopt hij een glimp op te vangen van een van de goochelaars of hun geheimen. En met succes. Als bij toeval merken de goochelaars Laguerre op en nemen hem mee met de kermis. In de schaduw van deze verwonderaars leert hij zo de knepen van het vak en de ‘truken van de foor’.

‘Wat verder, op een verhoog, welk hij met den rug naar de Schelde, tusschen twee bomen, had opgesteld, zou Bosco de verrijzenis der doden vertoonen. Wij hadden ons dus gerept, om een goed plaatsken te bemachtigen. Daar zagen wij hoe Bosco een aantal vinken, musschen en ander gevogelte vermoordde, er met een tooverstok de pluimen afklopte en boven den spiritus zijn slachtoffers braadde. Met veel beslag liet hij het gerecht aan de toeschouwers zien. Eene poos nadien, groot gedruisch en getrappel in de braadpan: het publiek vraagt wat er nu in die kleine wereld omgaat. Bosco zegt dat zijne vinken en musschen elk om haar eigen pluimen vechten, om zich te kleeden en zedig voor het oog der menschen te komen. En inderdaad, het deksel opgelicht, en daar vlogen ze blij en vroolijk op de takken der boomen.’

E. Poffé, Plezante mannen in de stad

Terug in Antwerpen betreft Laguerre een kleine zolderkamer. Hij wordt als een vreemde zonderling aangezien. Met zijn brede geruite broek, geklede jas en hoge hoed zien zijn burens uit de Sint-Andriesstraat hem dagelijks op zijn paard naar de Werf bij het Burchtplein vertrekken. In verschillende koffiehuisen betovert hij daar het publiek met een spel kaarten, enkele balletjes en bekers. Laguerre is een zuivere manipulator die vingervlug en taalvaardig zijn publiek misleidt.

Hoewel hij schijnbaar niet werkt, slaagt hij er steeds in om geld op zak te hebben. Het gerucht gaat dan ook snel dat hij als verklikker voor de politie werkt. Zijn vingervlugheid, die hem als goochelaar van pas komt, nekt hem als oplichter en hij verdwijnt voor drie maanden in de gevangenis. Wanneer hij weer vrijkomt, gaat het van kwaad naar erger. Laguerre is verliefd op de beeldschone paardenrijdster van het circus Gautier, maar die ziet hem niet staan. Deze afgewezen liefde brengt Laguerre aan de drank, waardoor hij herhaaldelijk in een krankzinnigengesticht terechtkomt: nu eens in Antwerpen en dan weer in Gent, waar hij uiteindelijk ook de geest geeft.